

Çevre Krizinin Nedenleri ve Çözüm Arayışları¹

Heval Kılavuz

Giriş

Çevresel sorunların başlangıç noktasından hareketle bir inceleme alanı yaratabilme arayışı, çevresel krizin ne zaman ortaya çıktığı sorusunu gündeme getirmiştir. Günümüz çevre sorunlarının kökenlerinin genellikle kapitalizm ile başladığı kabul edildiğinden, var olan kamusal müdahaleler ve çeşitli diğer düzenleme mekanizmalarıyla giderilmeye çalışılan ekolojik kriz, kapitalizm tahlili yapılmadan anlaşılması zor bir alan olacaktır.

Çevre sorunları her şeyden önce diyalektik materyalizm anlayışının gerektirdiği bir neden sonuç ilişkisi içinde ele alınmak zorundadır. Uzun bir evrim sürecinden geçmiş doğa ve doğanın bünyesinde barındırdığı tüm canlılar, bugün doğanın yıkımından büyük zarar görmektedir. Sıkça karşılaştığımız bu söylemin odak noktasında kapitalizm ve insan temaları yer almaktadır. Farklı bakış açıları üzerinden anlatılan ekolojik krizin tarihi uzun menzilli olsa da inceleme alanı olarak ortaya çıkışı çok da gerilere gitmemektedir. Kapitalizme dayandırılan ve kökeni kapitalizme kadar giden doğa yıkımlarının son zamanlarda popüler tartışma alanı olmasının ardında yatan nedenler bu nedenle önemli olmaktadır. Oysa gerçekte 18.-19. yüzyıllarda varlığını göstermeye başlayan kapitalist sistem kadar çevresel krizin de uzun bir tarihi vardır. Kapitalizmin ilk dönemlerinde ağır sanayi atıklarından dolayı çevrenin aşırı derecede kirlenmeye başlaması, çocuk ölümlerinin sayısının artması ve bu dönemde ölüm oranlarının sınıfsal konum ile ters orantılı olarak ilişkili olması (Engels, 1994'ten aktaran Foster, 2002: 65) dikkat çekicidir. Yaşanan kirlilik özellikle en yoksul kesimleri etkilemiştir. Ancak, yaşanan sorunlar hiçbir zaman bugünkü ölçüde ortaya çıkmamıştır. Bugün var olan sistemde kirlilik ne bir bölgeyle sınırlanabilmektedir, ne de etkileri yalnızca yoksul insanlar üzerinde görülmektedir.

Günümüz çevre sorunlarına bakışlarını incelediğimizde, Marksist akımların üretim süreci ve üretim ilişkileri ile anlatmaya çalıştığı ekolojik yıkımın, liberaller tarafından kamusal mal, dışsallıklar ve mülkiyet hakları gibi temel piyasa başarısızlıkları olarak tanımlandığını görmekteyiz. Farklı bakış açıları olmasına rağmen, her iki taraf da bu süreçte devletlerden – farklı eksenlerde de olsa – aktif roller beklemektedirler. Bir yandan üretimin azaltılması ve doğaya önem verilmesi tartışmaları yürütülürken diğer yandan da piyasa başarısızlığının devletin temel ve sayılı müdahale alanlarından biri olması nedeniyle “devlet müdahalesi” beklenmektedir. Birbirine taban tabana zıt ve farklı beklentileri

olan bu düşünce sistemleri, bugün temelde çevresel müdahaleler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Müdahalenin nedenleri ve amaçları konusunda farklı teorik düşünceler homojen bir görüş yansıtmamakla birlikte, uygulama alanlarını anlayabilmek için öncelikle ekolojik krizin kökenlerine ve nedenlerine bakmamız gerekecektir. Krizin nedenlerini bulmak, sonuçları ve krize müdahale biçimleri hakkında da bilgi verecektir.

Ekolojinin Tanımı

Son yılların en çok tartışılan sorunlardan biri olan “ekolojik kriz” (yazı genelinde vurgulanacak olan kapitalizmin ekolojik krizidir) bugün hem doğa bilimlerinde hem de sosyal bilimlerdeki tartışmalarda ön saflarda yerini almış durumdadır. Doğanın artan yıkımıyla birlikte, yalnızca insan hayatının değil, diğer canlı türlerinin de yaşamlarının tehlikeye girmesi ve geri dönülmez biçimde yıkıma uğrayan bir dünyada ekolojinin öneminin artması kaçınılmaz olmuştur.

Ekoloji ya da ökoloji kelimesini icat eden kişi olan Ernst Haeckel (1834-1919) bu kavramı *Generelle Morphologie der Organismen* kitabında yazmıştır. “Kelimeyi türetirken kök olarak ‘ekonomi’ kelimesinin de kökünde bulunan eve ait anlamına gelen oikos kökünü seçmiştir” (Galley, 1993’ten aktaran Foster, 2001:261). Haeckel, ekoloji kelimesi ile kastını şöyle açıklamaktadır:

... canlının gerek inorganik gerek organik çevreleriyle, her şeyden önce doğrudan temasa girdiği hayvanlar ve bitkilerle dostça ya da düşmanca ilişkilerini içeren, topyekûn ilişkilerinin incelenmesini kastediyoruz. Ekoloji Darwin tarafından var olma mücadelesinin koşulları olarak tabir edilen bu karşılıklı ilişkilerin araştırılmasıdır. Çoğu kez, pek doğru olmayan biçimde dar anlamda “biyoloji” olarak anlaşılan ekoloji bilimi, şimdiye dek, yaygın olarak “Doğal Tarih” denen şeyin esaslı bileşenini oluşturmuştur (Galley, 1993’ten aktaran Foster, 2001:261).

Yazarın ekoloji kavramının kökünü oikos kelimesinden seçmesinin nedeninin, doğayı genel anlamda “canlıların evi” olarak görmesinden kaynaklı olduğu muhtemeldir; çünkü yalnızca insan ve yalnızca biyoloji bilimine indirgenen değil, “topyekun” olarak tüm doğanın ve diğer bilim dallarının da ele alınması gerektiği üzerinden bir tanımlama yapmıştır. Bu, aynı zamanda insanın doğayla kuracağı ilişki çerçevesinde de önemli bir tanımlamadır. Haeckel’in bahsettiği gibi bugün yalnızca biyoloji bilimini ele alarak değil, fizik, kimya, jeoloji ile çeşitli sosyal bilimleri kapsayacak biçimde ekoloji üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Bu konulardaki önemli dönüm noktalarını Charles Darwin’in biyoloji alanında yaptığı çalışmalar ve Charles Lyell’in² jeoloji konusunda yaptığı çalışmalar ile başlatmak mümkündür. Başta da belirtildiği üzere materyalist dünya kavrayışına

yardımcı olan bu görüşler ile 18-19. yüzyıllardaki “doğal teoloji” geleneği bir çöküş aşamasına girmiştir. ³

Ekolojik kriz kavramının tartışma konularına bakıldığında pek çok yazarın hemfikir olduğu oldukça geniş bir alanı kapsadığı görülmektedir: küresel ısınma, hayvan ve bitki türlerinin yok oluşu, aşırı avlanma, iklim değişikliği, ozon tabakası, sulak alanların yağmalanması (barajlar), denizlerin kirlenmesi, nükleer kirlilik, zehirli atıklar, tarımda kullanılan böcek ilaçları, kentlerin kalabalıklaşması, yenilenemez enerji kaynaklarının tükenmeye başlaması, dünya nüfusun artması, daha fazla üretim için daha fazla enerji gereksiniminin ortaya çıkması.

Ekolojik krizin kapsamının burada sayılanlardan daha fazla olduğuna şüphe yoktur; ancak bugün için en çok göze çarpanlar bunlardır. Bahsi geçen ekolojik problemler yanında nedenleri de önemlidir ve bu nedenlere bakmadan, salt sorunları dile getirmek, başta krizin sistemik olduğu gerçeği olmak üzere pek çok şeyin göz ardı edilmesine neden olacaktır.

‘Ekolojik kriz’ olarak anılan bu olgu aslında insanlığın çevresiyle olan ilişkisinin tarihsel krizidir. Temel nedeni bir kutupta zenginliklerin ve aşırı tüketimin, diğer kutuptaysa yoksulluğun ve yetersiz tüketimin artmasını sağlayan malların aşırı üretimidir. Böylece, son tahlilde bir toplumsal krizden ve ‘antropik’⁴ değişim yerine kapitalist iklim değişikliğinden söz etmek daha yerinde olacaktır (Tanuro, 2011:56).

Daniel Tanuro’nun antropik kavramını kullanmaya karşı çıkmasının arkasında elbette kapitalizmin tarihsel olarak yarattığı çevresel problemler vardır ve bu çevresel problemleri tanımlamak doğanın mülk edinimi süreci ile aynı zaman dilimine rastlamaktadır.

Kapitalizm-Çevre İlişkisi

Marksist literatürde kapitalizmin doğuşu “ilk birikim” kavramıyla ifade edilmektedir. Bu sürecin doğa üzerindeki en önemli etkisinin doğanın ve insanın var oluşunun koşullarını özel mülkiyet haline getirdiği (Foster, 2002:35) noktasına dikkat edilmelidir. Marx’ın kullandığı anlamda “ilk(el) birikim” kavramı şöyle tanımlanmaktadır: “İlk birikim kölelerin ve serflerin dolaysız olarak ücretli işçilere dönüşmesi, yani sırf bir biçim değişikliği olmadığı ölçüde, yalnızca, dolaysız üreticilerin mülksüzleşmeleri, yani sahibinin emeğine dayanan özel mülkiyetin çözülüp yok olması anlamına gelir”(Marx,2011:727). Burada dolaysız üreticilerin ücretli emek gücü olarak, ekonomik ve “nesnel” bir zorlama gücüyle, dolaysız ücretli işçilere dönüştürülmesiyle birlikte Marx’ın tanımlamasında üretimin artması ya da üretim yöntemleri değil, *üretim araçlarına sahiplik ve üretim sürecinde ortaya çıkan ilişkiler* üzerinde durulmaktadır. Kişiler bu süreçle

birlikte hem kendi üretim araçlarına yabancılaşmışlardır hem de doğaya. Bu tanımlamadan çıkaracağımız temel kavramlar ekolojik kriz analizinin parçaları olarak önem taşımaktadır.

Belirtmekte yarar var ki, güncel yazında - Marx'ın tanımlamasında tarih öncesi bir kavram olarak ele alınan - ilk birikim kavramı sadece kapitalizmi ortaya çıkaran bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve emek gücünün sürekli sömürsü anlamında bir süreklilik içerir. Bu noktada Werner Bonefeld (2001) ekolojik felaketlerin de bir ilk birikim kaynağı olduğuna vurgu yapmaktadır⁵. Bonefeld'in vurgusu metalaştırılmış doğa kavramından gelmektedir. Artık su, toprak, bitki gibi doğal kaynaklar ele geçirilmeye başlanmıştır (Perelman, 2007). Oysa bunlar insan yaşamı için temel ihtiyaçlardır ve daha ötesi her insanın temel hakkıdır. Örneğin Adrienne Roberts (2008) su için yapılan özelleştirmelerden bahsederken sıkça suyun ikamesi olmadığını belirtmektedir. Bu gösteriyor ki insan yaşamı için temel olan ve her şeyden önce insanların hakkı olan şeylere dahi bir sınırlama getirilerek yeni alanlar özel sektöre açılmakta ve yeni alanlarda özel sektörün kar arayışı ortaya çıkmaktadır. Tüm bunların gösterdiği şey ise bir yandan çevre harcamalarına dair kalemler artış eğilimi gösterirken, bir yandan da devletlerin vermeleri gereken kamu hizmetleri olarak görülen bazı hizmetlerin elden çıkarılmasıdır. Yeşil bütçeleme konusunda artan harcama payını kimin aldığı ise önemli bir konu haline gelmektedir. Bu payın temel hizmet kalemlerine gitmediği ve ileride de gitmeyeceği ise başından belli olmaktadır.

Kapitalizm ile Başlayan Çevre Tahribatı

Baştan belirtmekte yarar var ki, çevre sorunları ilk olarak kapitalist sistemde yaşanmış olgular değildir. Kapitalizm öncesi dönemde yaşayan insanlar tarafından da doğaya zarar verilmektedir (Foster, 2001; Demirel, 1992; Başkaya, 2004). Kapitalizm öncesi dönemde insanların doğayla uyumlu bir birliktelik yaşadığı, doğaya zarar vermediği söylemini John B. Foster reddetmektedir. Ekolojik sorunların⁶ sanayi öncesi dönemde de var olduğu pek çok yazar tarafından belirtilmektedir. Foster, buna örnek olarak da Sümer, Yunan, Fenike, Roma uygarlıklarının kısmen ekolojik sorunlardan ötürü çözümlerini örnek vermiştir. Yüksek sayıda bebek ölümleri, yetersiz beslenme, açlık, salgın hastalıklar sanayinin doğuşunun ve gelişmesinin çok öncesinde de uygarlıkların yaşadıkları sorunlar olmuştur. Sümerlerin yaşadığı sorun nüfus artışı olmuştur. Bu da beslenme sorununa neden olmuş, toprağı sulama arttıkça toprağın içi suyla dolmuş, marjinal araziler üretime açılmış, toprak verimliliği düşmüştür. Roma'da ise yeterli yiyecek üretimi çölleşme nedeniyle zor hale gelmiş, üretim Roma'da da marjinal arazilere kaymaya başlamıştır. Ağaçların kesilmesi erozyonu hızlandırmış, aşırı otlatmalar çayırın yenilenebilmesini engellemiştir. İtalya'da

irmaklara mil inince sivrisinekler artmış, bataklıklar oluşmuş ve sıtma yayılmış, çok fazla insan ölmüştür (Foster, 2002). Mayalar zamanında ise tropikal ormanlar kesilmiş, erozyon, uygarlığı çöküşe götürmüştür (Culbert, 1975'den aktaran Foster, 2002). Toprağın en verimli tabakası en üst tabaka olduğundan erozyon ve yanlış sulama bu verimi de alıp götürmektedir (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1993). Yakın dönemde hala devam eden sorunlarda erozyon ve yanlış sulama sıkça yer almakta, ormanlık alanların yok edilmesi de bu süreci hızlandırmaktadır.

Foster'ın söylediği şey temelde doğanın kapitalizm öncesi dönemde de zarar görmesi ve tahribata uğramasıyla birlikte, hiçbir zaman bugünkü kadar büyük boyutlara ulaşmamış olmasıdır. Birinci olarak, kapitalizm öncesi ekotarihsel dönemde çevre sorunlarının yeryüzünü tehdidi bölgesel düzeyde kalmıştır. Oysa bugün bir ülkenin yarattığı sorunlar başka ülkeleri de etkilemektedir. İkincisi ise doğanın sömürsü de kapitalizm ile birlikte evrenselleşmiştir (Foster, 2002). Bu nedenle yerelde kalan çevresel sorunların bugün yayılması ve doğanın mülk ediniminin piyasa ekonomisinin bir ön şartı olarak kabul edilmeye başlanması, kapitalizmin "ayırt edici" özelliklerinden biri olarak görülmektedir.

Dünyadaki olaylar her şeyden ayrı ve tek başlarına değilse, bütün olaylar birbirlerine bağlı ve birbirlerini karşılıklı olarak koşullandırıyor. Açıkça görülür ki tarihteki bütün sosyal sistemler ve sosyal hareketler de, çoğu tarihçilerin sık sık başvurdukları gibi "sonsuz adalet" ya da başka birtakım önyargılar açısından değerlendirilemezler; ancak ve ancak o sistemi ya da sosyal hareketi doğuran ve o sisteme ilişkin koşullar açısından değerlendirilebilirler (Stalin, 1979).

Joseph Stalin'in buradaki söyleminden çevre konusunda çıkaracağımız pay, kapitalizm ile çevrenin "birbirlerine bağlı ve birbirlerini karşılıklı olarak koşullandırması" olarak ele alınabilir. Bu da kapitalist sistemle görünür kılınmıştır. Foster'ın da belirttiği gibi çevre yıkımının öncelikli nedenleri biyolojik ya da tek tek bireylerin tercihleri değildir; "bu nedenler toplumsal ve tarihseldir". Sorunun kökeni de üretim ilişkilerinde, teknoloji ve tarihsel açıdan bakıldığında demografik eğilimlerde bulunur (Foster, 2002). Burada kısaca değinecek olursak, demografi/sürekli artan bir nüfus ekolojik soruna neden olsa da bugün daha çok liberal⁷ kanattan yazanların ana ilgi alanlarından birisidir. Özellikle kentleşme ve beslenme konuları sıkça ele alınmaktadır. Üretimin daha fazla insana yetmeyeceği ise bir yanılgıdır. Dünya bugün hala var olan nüfusunu besleyecek kadar gıda üretme kapasitesine sahiptir. Ancak temel mesele kişi başına düşen paydan yoksulların adaletsiz biçimde daha azını almalarıdır. Sorun da bugünkü nüfus artışı değil; geleceğe yönelik nüfus artışının azaltılmasına yönelik önlem alınmaması ya da alınan önlemlerin yetersiz kalmasıdır.

Doğanın “Mülk” Edinimi

Toplum kavramı ortaya çıkmadan çok önce doğa “ortak” bir yaşam alanıydı. Herkesin ortaklaşa yaşadığı ve temel gereçleri ortaklaşa kullandığı bir alanı ifade ediyordu; aynı zamanda diğer canlıların da daha özgür biçimde yaşadığı alanı. Yani bugünkü anlamda modern ama her şeyi mülkiyet edinmiş bir toplumdaki farklı bir düzen hüküm sürmekteydi. Ancak insan ve doğanın var oluşunun koşulları özel mülkiyet haline getirilmeye başlandığında (Foster, 2002) tarihsel, toplumsal ve çevresel olarak pek çok şey değişmeye başlamıştır. Ortak kullanım alanlarının yok edilmesi, yani mülkiyet haline dönüştürülmesi süreci başta İngiltere olmak üzere, Avrupa’da yaşanan çitlemelerle (enclosure) – kapitalizmin doğuşuyla - birlikte başlamıştır. Kapitalizmin çevreyle olan ilişkisini anlamının yolu kapitalizmin tarihsel başlangıcını yani feodalizmden kapitalizme geçişi sorgulamaktan geçmektedir (Foster, 2008:268). Bugün yaşanan çevre yıkımının nedenleri biyolojik ya da bireylerin tercihlerinin bir sonucu değildir. Bu nedenler “toplumsal ve tarihsel” olarak ele alınmalıdır (Foster, 2002:12).

İnsan toplumuyla doğa arasındaki... çelişik ve çatışmalı ilişki süreci, tarım ve hayvancılığın keşfi, yerleşik hale geçiş ve *neolitik devrimden* sonra belirgin hale gelmekle birlikte, asıl sorunlar(vurgu eklenmiştir) kapitalizmin bir üretim tarzı olarak kendini dayatmasıyla başladı, kapitalizmin Avrupa’nın batısından hareketle, sömürgecilik ve emperyalizm yoluyla dünyayı teslim almasıyla, doğaya verilen zararlar da büyüdü (Başkaya, 2004:328).

Foster ve Fikret Başkaya’nın söylemlerinin ortak bir dil yarattığı görülmektedir. Bu ortak dil tam da başta belirtildiği gibi ekolojik krizin kapitalist sistemin ekolojik krizi olması üzerinedir. İnsan-doğa ilişkisinin her zaman uyumlu olmadığına dair kanıtlar var olsa da Fikret Başkaya’nın belirttiği üzere “asıl” sorunlar kapitalist sistemle birlikte ortaya çıkmıştır. Daha da ötesine gidersek, bu sorunlar kapitalizme içkindir ve kapitalist sistem var olduğu sürece ekolojik sorunlara getirilen çözümler yalnızca kısa vadeli/geçici olacaktır.

Enerji İhtiyacının Çevreye Yansımaları

Yakın zamanda yapılan çevre konferansları, çevre üzerine anlaşmalar ve uygulanan yaptırımların temelinde sürekli “sürdürülebilir büyüme ve kalkınma” kavramları yer almıştır. Günümüz literatüründe büyüme ve kalkınma kavramlarının aynı cümle içinde kullanılmasından öte, aynı “anlamda” kullanılması ise önemli bir problemdir. Ekonomiyi soyut rakamlara indirgeyerek kullanılan büyüme kavramının kalkınmayı beraberinde getireceği gibi bir yanılgı ortaya çıkmaktadır. Büyüme en başta miktar olarak bir artışı ifade eder ki, sürdürülebilirlik adına bu miktar her yıl artış eğiliminde olmalıdır. Ancak yaşadığımız dönemde, temel üretim girdisi olarak kullanılan petrolün tükenmeye başlaması ve bunun üretim

sektörü için önemli bir problem haline gelmesi çevre ve enerji sorununu görünür kılmıştır. 1973'te yaşanan petrol krizi ile enerji arz güvenliğinin tehlikeye girmesi yeni stratejilerin geliştirilmesine neden olmuş, 1980'lerde ise enerji üretim ve tüketiminin çevreye olan zararları açık biçimde görülmüştür. AB Enerji Politikası için 1995 yılında hazırlanan raporla da enerji arz güvenliğinin sağlanması, rekabetçi enerji piyasasının oluşturulması ve çevrenin korunması bir arada ele alınmıştır (Yorkan, 2009). Bugün bakıldığında da temel mesele başta petrol olmak üzere fosil yakıtların tükeneceğinin anlaşılması ve enerji arz güvenliğinin tehlikeye gireceği endişesinden kaynaklanmaktadır. Başta Amerika olmak üzere pek çok ülke petrol rezerv tavanının yılını hesaplamaya dair girişimlerde bulunmuştur. Petrol rezerv tavanı, petrolün biteceği değil, azalma eğilimine gireceği dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda petrolün son dönemlerine doğru Amerika'nın Irak ve Afganistan'a gitmesini Foster "enerji emperyalizmi" olarak tanımlamaktadır (Foster, 2008). Foster, ABD'nin enerji emperyalizminin temel nedenini, ABD'nin ilk defa 1998 yılında tükettiği petrolün yarısından fazlasını ithal etmesine bağlamaktadır. Bunun nedeni ise açıktır: Amerika genel dünya politikalarına öncülük ederek büyümesini sürdürülebilir kılmaya çalışmıştır. 21. Yüzyılda Enerji Jeopolitiği – Stratejik Enerji İnisiyatifi adlı raporda belirtilen durum da sürdürülebilirlik kavramıyla oldukça uyumlu görünmektedir: "Basra Körfezi'ndeki enerji üretimi artan talep ve dünyanın başka yerlerinde petrol üretimi azalmasına bağlı olarak dünya enerji ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla '2000-2020 arasında yaklaşık yüzde 80 artırılmalıydı'" (Foster, 2008:9).

OECD'nin enerji örgütü olan Uluslararası Enerji Ajansı'na (International Energy Agency - IEA) göre de petrol üretiminin artırılması için "yeni araçlara ve teknolojiye yarım trilyon doların üzerinde yatırım yapmak" gerekmektedir (Foster, 2008:13). Bu yatırımlar yapılırken çevreden ziyade üretim sektörü korunmaktadır. Amaç insanların refahını arttırmak için üretim yapmak değil; kapitalist sistemin üretimini sürekli kılmaktır.

Yakın dönemlerde enerji konusundaki çalışmalara bakıldığında, yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi sıkça vurgulanmaya başlanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının payı artmış olsa da hâlâ yetersizdir. Fosil yakıtlar bugün hâlâ temel enerji girdisi olarak görülmektedir. Kömür, petrol ve doğalgaz kullanmak çok daha ucuzdur. Ayrıca yatırımcıların maden yatakları üzerinde kolayca tekel kurabilmeleri nedeniyle de diğer enerji türlerinin payı ancak son zamanlarda artma eğilimine girmiştir.

Çevreyi daha az kirleten alternatif enerjiler gözlerden uzak tutulurken, fosil yakıtların olumsuz etkileri 'para duvarının arkasına' gizlendi. İklimsel tehdidin bilincine varılmasını geciktiren en önemli faktörün de para olduğundan

hiç kuşku yok. İlk başlarda duyarlılığın çok yavaş gelişmesi belirsizliklerle ve ısınmanın uzun vadeye yayılan belirtileriyle açıklanabiliyordu. Ama 1980'li yıllardan itibaren, özellikle Birleşik Devletlerde fosil yakıtlarla yakın bağları olan iş çevreleri bilim insanlarını, gazetecileri ve politikacıları satın alan lobilere bol miktarda para akıttılar. Hedefleri iklim bilimciler arasında oluşmaya başlayan konsensüsün karar vericileri ve kamuoyunu etkilemesini engellemektir (Tanuro, 2011:62).

Var olan lobicilik faaliyetleri de alternatif enerji kaynaklarına yönelimi kısıtlamıştır. Bugün kamuya karşı var olan güvensizlik nedenlerinden biri olarak baskı ve çıkar gruplarının faaliyetleri dile getirilmektedir. Bu bağlamda, sermaye kesiminin devlete istediği politikaları uygulamaya yönünde büyük etkileri olduğu gerçeğini de reddedemeyiz.

Fosil Yakıtlar

Clive Ponting çevre konusunu ele aldığı Dünyanın Yeşil Tarihi adlı kitabında dünya üzerinde iki büyük değişimden söz etmektedir. Bunlardan ilki tarımın benimsenmesi ve yerleşik toplumların oluşumu iken ikinci büyük değişim fosil kaynak kullanımı yani dünya nüfusunun enerji bolluğu dönemi yaşamasıdır.

Son iki yüz yıla kadar olan dönemde enerji kaynakları sınırlı, ürettikleri toplam enerji miktarı ise azdı. Önem açısından tarımın benimsenmesi ve yerleşik toplumların oluşmasıyla karşılaştırılabilecek düzeyde olan ikinci büyük değişim, dünyadaki geniş (ama sınırlı) fosil yakıt kaynaklarının kullanılmasını, yani dünya nüfusunun belirli bir bölümünün enerji bolluğu dönemi yaşamasını sağlayan bir hareketi içeriyordu. En önemli kaynaklardan biri olan ağaçlar genellikle yenilenemez kaynaklar gibi görülmesine karşın bu değişim dönemine dek kullanılan bütün enerji türleri yenilenebilirdi. Fakat son iki yüz yılın en önemli özelliği, yenilenemez kaynaklardan sağlanan enerjinin son derece büyük ve sürekli bir artışla tüketilmesi oldu (Ponting, 2001:235).

Kömürün bulunması bir anlamıyla geri kalan ağaçları kurtarmıştır demek çok da yanlış olmayacaktır. Ancak hem ağaç sayısının tükenmesi hem de kömürün bol miktarda kullanılması nedeniyle, bu kez farklı sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların başında hava kirliliği ve bunun iklim değişimine olan etkileri gelmektedir.

Görülmektedir ki yaşanan çevre krizinin en büyük nedeni fosil yakıtlardan elde edilen "enerji" üretiminin hızla artmış olmasıdır. Karbon kökenli gazların %80'inin ulaşım, ısınma ve sanayiden kaynaklı olduğu bilinmesine rağmen (TMMOB, 2012a) alınan önlemler yeterli olmamaktadır. Son dönemde her ne kadar yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimler artmaya başlamış

olsa da bunların payı hala çok düşüktür. Fosil yakıtların görece ucuz olması ve yenilenebilir enerji için yatırım yapmaktan kaçınılması nedeniyle, fosil yakıt bağımlılığı devam etmektedir. “2010 yılında tüketilen 12 milyar ton eşdeğer petrol (TEP) enerjinin %34’ü petrol, %30’u kömür, %24’ü doğal gaz ile karşılanmıştır” (TMMOB, 2012a: 11).

Emisyon azaltımına dair izlenen politikaların gerektirdiği şartların yerine getirilmesi ise hala mümkün görülmemektedir. 1997 yılında imzalanan ve 2005’te yürürlüğe giren Kyoto Protokolü’nün ana amacı olan emisyon azaltım politikalarına rağmen emisyon hızla artmaya devam etmiştir. Alman çevre kuruluşu Germanwatch ve Avrupa İklim Eylem Ağı aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 61 ülkenin karbondioksit salınım oranlarını incelemiştir. Ülkeler emisyon azaltımı ve iklim değişikliği konusunda yeterli çaba göstermediği için endeksin ilk üç sırası boş bırakılmış, Avrupa’da kara listeye alınan Hırvatistan, Polonya ve Türkiye, ABD ile birlikte en kötülerin içinde yer alırken, Çin listenin 57’nci sırasında yer almıştır. En sonda yer alanlar ise emisyon sınırlamasına dair hiçbir düzenleme yapmayan Suudi Arabistan, Kazakistan ve İran olmuştur.⁸

Germanwatch’ın endeksinin bu denli olumsuz olmasının arkasındaki neden olan fosil yakıt kullanımının 2010 sonu paylarına bakıldığında, iyimser bir tabloyla karşı karşıya olunmadığı anlaşılacaktır: “2010 yılı kömür üretimi 7,3 milyar ton olup, bu üretimin %48’i Çin’de, %15’i ABD’de gerçekleşmiştir. Dünyada elektrik üretiminde %40,3 oranında kömür kullanılmaktadır. Bu oran OECD ülkelerinde %34,6, OECD dışı ülkelerde %46,6’dır” (TMMOB, 2012a: 14).

Fosil yakıtlar her ne kadar tükenmeye doğru gitmeler de dünya genelinde petrolün 40 yıl doğal gazın 60 yıl, kömürün 200 yıl sürecek rezerv kaynaklarının olduğu tahmin edilmektedir (Keskin ve Ertuğrul, 2009). Kullanım kolaylığı, var olan üretim tekniklerinin sürmesi ve enerjinin depolanabilmesi nedeniyle bu kaynakların tükenene kadar kullanılmaya devam edileceği muhtemeldir. Yapılan araştırmalarda da “fosil yakıtlara dayalı enerji üretiminin en az 2030 yılına kadar ağırlığını koruyacağı tahmin edilmektedir” (Keskin ve Ertuğrul, 2009). Örneğin kömür kullanımının devam edebilmesi için “yeni yakma teknikleriyle kirli salınımların minimize edilmesi ve böylece bu büyük kaynağın hem enerji üretiminde, hem de sanayide kullanımı sağlanmaya çalışılmaktadır (TMMOB, 2012a: 13). 2010 sonu itibarıyla dünya üzerinde yaklaşık 861 milyar ton kömür rezervi bulunduğunu da hesaba katarsak (TMMOB, 2012a: 13) durum daha iyi anlaşılabilir. Petrol üretimi için bakıldığında ise 2009’da 2008’e göre %2,6 düşüşle 3,8 milyar ton, doğal gaz üretimi %2,5 düşüşle 2,9 trilyon m³ olarak gerçekleşmiştir” (TMMOB, 2012a: 14-15). Ancak bu durumun temel nedeni farklı tür enerji kaynaklarına yönelmekten ziyade yaşanan kriz dönemi olmuştur.

Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Kapitalizm ile birlikte sürekli biçimde artan üretimden dolayı yenilenemez enerji kaynaklarının tükenme noktasına gelmesi yeni arayışlara yol açmıştır. Öncelikle yenilenebilir enerjinin payının artırılması için hedef konulduğu görülmektedir:

Birlik bünyesinde yenilenebilir enerji kaynaklarının daha etkin kullanılmasına yönelik bir strateji ve eylem planı olan 1997 tarihli Yenilenebilir Enerji Beyaz Kitabı, bu çalışmaların ilki ve en önemlisidir. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan söz konusu belgede, Birlik bünyesinde 2010 yılı itibarı ile enerji tüketiminin %12'sinin, elektrik üretiminin de %22.1'inin yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması öngörülmüştür (Arıkan ve Özsoy, 2008:59).

Oysa bu paylara ulaşılması için oldukça uzun ve zorlu bir süreçle karşılaşmaktadır. Enerji paylarına dair farklı dönemlerde farklı revizyonlara gidilerek paylar değişmiş olsa da sorun aynı şekilde kalmaya devam etmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri yenilenebilir enerji kaynakları⁹ için öncelikli olarak yatırım alanları yaratılmasına duyulan ihtiyaçtır:

AB 2020 tarihine kadar yenilenebilirlerin payını %20'ye yine yenilenebilir bir enerji kaynağı olan biyoyakıtın ulaşım sektöründeki payını da %10'a çıkarmayı taahhüt etmiştir. Tabii AB'nin bu taahhütleri yerine getirmesi için bu alanda ciddi yatırımlar yapması gerekmektedir. Aksi takdirde bu hedefleri yakalaması söz konusu değildir. Uzmanlara göre yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, enerji verimliliği ve CO2 emisyonlarının düşürülmesinde hedeflenen rakamlara ulaşmak için Birliğin önümüzdeki bir 15 yıl içerisinde yaklaşık 1.5 trilyon ABD Doları kadar bir teknoloji yatırımı yapması gerekmektedir (Yorkan, 2009:31).

Yatırımların maliyetinin bu denli yüksek olması ve maliyeti kimsenin karşılamak istememesi nedeniyle yapılan düzenlemeler amacına ulaşamamaktadır. Bu bağlamda devletlerin izledikleri politikalara kısaca bakarsak, uzun vadeli ve düşük faizli kredi, yatırım teşvikleri, sübvansiyon verilmesi, hızlandırılmış amortisman uygulayabilmelerinin sağlanması (IISD, 1994), üretilen enerji için devletin belirlediği fiyattan, belirlediği süre için alım garantisi vermesini¹⁰ sayabiliriz. Aynı zamanda kirli enerji üretimi üzerine koyulan çeşitli vergilerle temiz üretime yönlendirmek de uygulanan bir diğer politikadır. Bunların başarılması için piyasaların düzenlenmesi ve devletlerin koyacağı çeşitli standartlar ve yasal düzenlemeler ile desteklenmesi gerekmektedir.

Bu durumu değiştirmenin (kirli enerji kullanımının, eklenmiştir) ve enerjide inovasyon yangınına söndürmenin tek yolu temiz enerji teknolojilerinin kirli yakıtlarla rekabete girmesini kolaylaştıracak şekilde piyasayı yeniden şekillendirmektir. Bunu yapmanın tek yolu da var olan temiz enerji

teknolojilerine (rüzgar ve güneş enerjisi gibi) talebi uyuracak vergiler ve teşvikler sağlamak, vergi ve teşviklerle bu teknolojilerin öğrenme eğrisinde “Çindistanfiyatı”na inmesini sağlayarak özel şirketlerin ve üniversitelerin araştırma geliştirme çalışmalarını uyarmak ve hükümet, özel sektör veya üniversite laboratuvarlarının ürettiği herhangi bir atılımı, ticari hayata sokabilecek yatırımcıları vergi ve teşviklerle daha fazla cesaretlendirmektir (Friedman, 2009:258).

Thomas Friedman’ın önerileri de piyasayı şekillendirmek amacıyla yukarıda da belirtilen vergi ve sübvansiyonlar üzerinden teşvik mekanizmaları yaratılması üzerine kuruludur. Devletin görev alanını sıkça kısıtlamaya çalışanların temiz enerji konusunda üretim sektörü için düzenleme istemesi çevresel konularda sıkça görülmeye başlanmıştır.

Son dönemlerde temiz enerji yatırımlarına dair yatırımların payı artmış olsa da başta belirtilen hedeflere ulaşılamadığı açık biçimde görülmektedir:

2010 yılı küresel birincil enerji tüketimi içinde hidrolik dışındaki yenilenebilir enerji sadece % 1.8 pay almıştır. Bununla birlikte yenilenebilirlerden elektrik üretimi bir önceki yıla göre % 15.5 artmıştır. Bu artıştaki en büyük etki % 22.7 oranında artan rüzgar enerjisi üretimi olmuştur. Çin ve ABD birlikte bu artışın % 70’ini gerçekleştirmiştir. Hidrolik enerji üretimi % 5.3 ve biyo-yakıt üretimi % 13.1 bir önceki yıla göre artmıştır. Birincil enerji tüketimi içinde % 5.2 pay alan nükleer enerji üretimi ise bir önceki yıla göre % 2 artış göstermiştir (TMMOB, 2012b: 2).

İlerleme kaydedilmesine rağmen yenilenebilir enerjinin hala düşük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Eşzamanlı olarak yenilenebilir enerji payı artarken az da olsa azalması beklenen emisyonun artmaya devam etmesi ters bir duruma işaret etmektedir. Ayrıca görülecektir ki yenilenebilir enerjinin de yaratacağı çeşitli tahribatlardan dolayı tek çözüm politikası olarak görülmesi de önemli bir problemdir.

Bugün üzerinde çalışılan yenilenebilir enerji kaynaklarına bakıldığında rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi, biyoyakıtlar, hidroelektrik santralleri, nükleer santraller olarak sıralanabilir. Baştan belirtmekte yarar var ki, rüzgâr ve güneş enerjileri sürekli aynı miktarda enerji getirisi olmamasından, depolanamamasından ya da kurulumunun ucuzlamaya başlamasına rağmen hala pahalı seviyelerde olmasından – ithal girdi gerektirmesi en büyük problemlerden biridir – dolayı daha az talep edilmektedir. Son dönemde özellikle hidroelektrik ve nükleer santrallerin devletlerin de çeşitli teşvikleriyle birlikte kurulması mümkün olmuştur. Enerji üretimi için çevre tahribatını biraz daha artırmakla sonuçlanan

bu adımlar çevre politikalarıyla çelişmektedir. Friedman nükleer enerjiyi temiz enerji kaynağı olarak niteledikten sonra çelişkili biçimde atıklarının toplanması için bir alana ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir (Friedman, 2009). Çünkü bugün temiz enerji kavramından kasıt “emisyon yaymayan” enerji olarak görülmektedir. Biyoyakıtların ise muhtemel bir gıda krizine yol açması üzerine görüşlerden dolayı, karşıt bir perspektiften yazarlar bulunmaktadır. Vandana Shiva’ya göre, biyoyakıtların üretimi için devletler endüstriyel kapitalizmi finanse etmekte ve bu da monokültür (yalnızca sübvansede edilen ya da daha doğrusu biyoyakıtın üretileceği bitkilerin üretilmesi) yaratmaktadır (Shiva, 2006). Ayrıca Asya’daki yağmur ağaçlarının hurma ağacı plantasyonuna döndürülmesi söz konusu olmuştur. Bu durumda “ormansızlaştırma nedeniyle salınacak sera gazı miktarı, Biyoyakıtların kullanımıyla azalacak miktardan daha fazla”dır (Friedman, 2009:159).

Yenilenebilir enerji kaynaklarına dair verilen bu bilgilerden anlaşılan o ki, yeni problemler kapıda beklemektedir. Üretim sürekliliği adına farklı mekanizmalarla enerji üretim yolları denense de, biyoyakıtların gıda krizine yol açması, hidroelektrik santrallerinin suya ve kurulduğu yerin ekolojik dengesine zarar vermesi, nükleer santrallerin atık vs. sorunu yaşatacak olması yeni bir krize doğru sürüklemektedir. Bu nedenle çözüm yolu yenilenebilir enerji kaynakları da olmamaktadır.

Sonuç: Çevre Sorunlarına Genel Bir Bakış

Toplumsal ekoloji anlayışında yer alan, sistemin yarattığı tahakkümün bir sonucu olarak, doğa üzerinde de bir tahakküm yaratılmıştır ve bu tahakküm bugün zirveye ulaşmıştır. Ancak ve ancak kapitalist sistemin yarattığı tahakküm ilişkisi ortadan kalktığına doğanın artık sınırlarına varmış olan sömürsü de son bulacaktır. Doğayı korumanın yolu, temiz teknoloji ya da kirliliklerin temizlenmesi değil, daha az üretim, yani temelde doğanın üretim aracı olarak kullanılmasının son bulmasıdır. Giderici değil önleyici, sorunlar ortaya çıkmadan önce engelleyici bir mekanizma gerekmektedir. İnsan merkezci – doğayı insana bahşedilmiş bir araç olarak gören – anlayış yok olmadıkça yeşil politikalar başarısız olacaktır. Bu bağlamda yeşil bütçeleme de elbette en başta yerini almaktadır. Bütçe paylarının “yeşil” alan adı altında enerji sektörlerine ve üretim sektörlerine aktarılması – çevre koruma harcamaları elbette vardır ancak düşük miktarlardadır – bunu oldukça iyi açıklamaktadır. Bugün kapitalist sistemin yarattığı krizin çözümünün piyasa araçlarında aranması boşuna değildir. Piyasa odaklı yaklaşım çözüme ekonomiyi yavaşlatarak değil, yeni hamlelere girişerek ulaşmaya çalışmaktadır; oysa krizin nedeni kapitalizmin birikim mantığında aranmalıdır (Tanuro, 2011:18).

Çevre hareketi, toplumsal adaletsizliğe karşı mücadeleyi de içeren bir anlayışla hareket etmelidir. Maliyenin her şeyden önce bir “refah işlevi” vardır. Her ne kadar sosyal devlet anlayışı geçmişte kalsa da devletlerin kamu refahını sağlaması adına alması gereken önlemler ve yapması gereken müdahaleler asgari düzeyde de olsa gerçekleştirilmek zorundadır. Bu bağlamda, insanların yaşadıkları çevrenin temiz ve sağlıklı olmasının önemi son yıllarda daha da artmıştır. Koruyucu hizmetler çerçevesinde çevresel harcamalar ve yatırımlar “iradi yani kamusal bir plan” (Tanuro, 2011:95) olarak görülmelidir ve uygulanmalıdır. Refaha yönelik çevresel müdahalelerinin özel sektöre bırakılmayacağı açıktır. Eğer kapitalist kâr mantığından hareket edeceksek, özel sektörün toplumsal refahla ilgilenemeyeceğini de görmemiz gerekmektedir.

Bu bağlamdayakındönembakıldığında, çevre konusunda kamu müdahalelerinin artması nedeniyle maliye mekanizmaları (vergilendirme, sübvansiyon, teşvik, resim ve harçlar ve çeşitli harcama kalemleri) sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Ancak amaç, sağlıklı bir çevre sunumundan ziyade, sermayenin isteklerine yönelik kararlar almaktır. Siyasal iktisat çerçevesinden hareketle, sermayeye bağlı biçimde hareket eden devlet, kamu maliyesi alanında da benzer bir işlev göstermektedir. Eğer toplumcu bir çevresel müdahale hareketinden söz etmek istiyorsak, gerçekleştirilmesi gereken farklı uygulamalar belirtilmek zorundadır. Bu noktada Daniel Tanuro şöyle söylemektedir:

Ama hangi devlet müdahalesinden söz ediliyor? Kapitalizmi ‘yeşillendirmek’ için önerilen araçlar söz konusuysa aleni bir çelişki ortaya çıkıyor. Piyasanın krizdeki sorumluluğu gün gibi ortadayken ve durum kamusal girişimleri, kamusal kuruluşları, kamusalallaşma yoluyla ulusallaştırmaları, kamusal bir planlamayı gerektirirken bu araçlar neredeyse ortada yokturlar. Temel araç bir piyasa mekanizmasıdır: dışsalıkların içselleştirilmesi (Tanuro, 2011:155).

Kamusal politikaların kamusal girişimlere değil, piyasa düzenlemelerine odaklanması bir çözüm politikası olmamaktadır. Rasyonel bir çıkışa ihtiyaç vardır ve kamu burada düzenleyici değil, mali sorumluluk ve mülkiyet haklarını da elinde tutan taraf olmalıdır. Bu bağlamda Tanuro, enerji sektöründeki tekellerin kamulaştırılması, geçiş sürecinin demokratik biçimde planlanması, kamu sektörünün alanının ulaşımdan barınmaya genişletilmesi, temel hizmetlerin devlet eliyle tahsis edilmesi gibi çözüm önerileri getirmektedir. Yaşanan çevre krizinin ağır faturasının toplumun alt kesimlerine kesilmesi, çevreye en az zarar veren kesimlerin en fazla zararı görmesi nedeniyle, bu süreçte devlet müdahaleleri piyasa odaklı değil, doğrudan çözüme yönelik olmak zorundadır.

Kamusal müdahaleler, kamu refahı ekseninde hareket ettiğinde müdahaleler gerçek ve olması gereken amacına ulaşmış olacaktır. Yani:

‘Güvenli gıda’ yerine ‘besleyici gıda’. ‘Yeterli barınak’ yerine ‘mükemmel barınak’. ‘Toplu taşıma’ yerine ‘kullanımı insana haz verecek farklı toplu ulaşım türleri’. Elbette ‘kimyasal madde katkılı’ tarım yerine ‘pestisit kullanılmayan bilimsel tarım’. ‘Gıda tekelleri’ yerine ‘çiftçiden halka küresel dağıtım’ (O’Connor, 2001’den aktaran Kovel, 2005: 296).

Gıda ve barınmak gibi temel gereksinimlerin piyasalaşmış olmaktan çıkması için atılacak her adım, toplumsal refahı ileriye taşıyacaktır. Ancak, toplumdan uzaklaştıran ve sermaye zararlarını toplumsallaştırma yönünde atılan adımlar, ekolojik tahribatı belirli bir süre durdurursa da ortadan kaldıramayacaktır. Eğer amaç çevre krizine çözüm getirmekse, yukarıda bahsi geçen teorik çerçeve ve uygulama alanları dikkate alınmak zorundadır. Çevre krizinin sistemik bir kriz olduğu kabul edilmedikçe, yeni sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Sonnotlar

1 Bu makale, Heval Kılavuz’un “Yeşil Bütçeleme” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının birinci bölümünden bazı alt bölümler alınarak hazırlanmıştır.

2 “Lyell, ilk defa jeolojide yaratıcının mizacına bağlı ani değişiklik yerine, dünyanın yavaş yavaş oluşumunun derece derece artan etkileri anlayışını getirmiştir “ (Engels, 1961:40). Yani yerküre bugünkü biçimiyle oluşmamıştır ve doğal güçlerin de etkisiyle hala değişmektedir. Yerküresinin yaşı kutsal kitaplarda anlatılandan çok uzaktır (Teber, 1982) diyerek Doğal Teolojiye de bir karşı duruş göstermiştir.

3 “En genel anlamıyla materyalizm, var olan her şeyin kökeninde ve gelişmesinde doğaya ve ‘maddeye’ yani düşünceden bağımsız ve önce gelen bir fiziksel gerçeklik düzeyine bağlı olduğunu savunur” (Foster, 2001:18). Ekoloji üzerine var olan görüşlere bakıldığında, bunlardan biri de “insan merkezli” yaklaşımıdır. İnsan merkezci yaklaşımın argümanlarını kullanan, doğayı insanlar için yaratılmış bir lütuf olarak gören ve doğaya bakarak Tanrıya ulaşmaya çalışan Doğal Teoloji görüşü 18. yüzyılda önemini büyük ölçüde korumaktaydı. Foster, Marx’ın çalışmalarına da atıfta bulunarak, materyalizmini Epikürcü doğa felsefesine dayandırmıştır. Epikürcü materyalizmin ise temel söylemi “hiçlikten hiçbir şeyin doğmayacağı ve hiçbir şeyin hiçliğe varacak biçimde yok edilemeyeceği ya da hiçliğe indirgenemeyeceğidir” (Foster, 2001:22). Bu düşüncenin ardındaki temel nedenlerden biri olarak öncelikle doğanın “ontolojik” varlığının kabulü yer almaktadır; sonrasında ise doğaya yapılan iyi ya da kötü hiçbir şeyin yok olmadığı.

4 Daniel Tanuro, antropik iklim değişimini, “insan etkinliğine bağlı” olarak tanımlamaktadır. Antropik kavramı Yunanca toplumsal insan demek olan *anthrophos* kelimesinden gelmektedir. Küresel ısınma sanayi devrimiyle birlikte artan fosil yakıt üretimi sonucu başlamıştır. Bu nedenle de insan eliyle yaratılmış bir iklimsel değişiklikten öte “tarihsel ve toplumsal olarak belirlenmiş” bir iklim değişimine vurgu yapılmaktadır.

Antropik iklim değişikliği, sistemin yarattığı krizi görünmez kılma çabasında olmaktadır. Çözüm arayışına girerken de sorumluluklar kişisel olarak addedilmektedir. Üreticiler sorumlu olduklarından yeşil teknoloji üretecekler, sorumluluğunu bilen tüketiciler çevre dostu ürünleri kullanacaklar. Bu ise tam anlamıyla vicdan rahatlatmadan öteye geçememektir. Daha da önemlisi sınıflar arası ve toplumlar arası eşitsizliklerin, kapitalist lobi ve güç odaklarının yarattığı bu illüzyon ile sorumlu “birey” olmaktadır; üretim sistemi değil. Son dönem izlenen politikaların ve halka yapılan çağrıların krizin tarafının belirlenmesi konusunda eksik olduğu ise kesindir. Bireylerin bilinçlendirilmesi, hatta krizden dolayı eğitilmeleri gibi farklı yönelimlerle karşılaşılmaktadır. Oysa kapitalizmin çifte bir kriz yaratma potansiyeli vardır: hem ekonomik hem de ekolojik (Magdoff, 2002). Bu nedenle de alınan önlemler kısa vadeli olacaktır. Kısa süreli olarak bakıldığında problem aşılmış gibi gösterilmeye çalışılsa da her şeyden önce kapitalist sistemin genel eğiliminden dolayı yeni krizler yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

5 Ekolojik problemlerin yönetimi ya da yeniliklere adaptasyonunu da yeni birikim alanları yaratılması anlamında kullanmak pek de yanlış olmayacaktır. Sürdürülebilirlik anlayışı da buradaki yönetim anlayışına uymaktadır. İlk birikimin öncelikle ele alınan yönü başta su olmak üzere insanların temel ihtiyaçlarının piyasaya bırakılması/devlet eliyle özelleştirilmesidir. Ekolojik anlamda yaratılan temel ilk birikim alanlarına farklı bir örnek alan olarak da iklim değişikliği verilebilir. Bugün çevresel sorunların giderilmesinden ziyade yönetilmesine/adaptasyonuna da büyük önem verilmektedir. İklim değişikliğinin “ekonomik” faydaları hesaplanmaktadır. Örneğin “yatırımcı adına hareket eden ve iklim değişikliği risklerinin şirketler tarafından nasıl yönetildiğini küresel çapta raporlayan tek bağımsız uluslararası kuruluş” olan Karbon Saydamlık Projesi (Carbon Disclosure Project, CDP) iklim değişikliğinin ekonomik yönünü de değerlendirmektedir. Ekonomik etkilerin içinde, yeni iş/endüstri gelişimlerinin ortaya çıkması, yeşil girişimlerde artış da bulunmaktadır. Bunlar temelde yeni piyasalar yaratılması, yani yeni kâr alanlarının ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bir diğer örnek de özellikle son dönemlerde sıkça artan tsunami, kasırga ve diğer “doğal olmayan” felaketler üzerinedir. Bu noktada ise ekolojik felaket sonrası sermaye devreye girmekte, ekolojik krizi karlı biçimde kullanmaktadır. 2004 yılında Sri Lanka’da yaşanan tsunami felaketi sonrası insanların köylerini yeniden kurmaları engellenmiş, bu alanlar yatırımcılara açılmıştır (Klein, 2010). Böylece başta es geçilen ve sonradan turizm ve yatırım için önemli görülen yerler aslında bu doğal felaket sonucu insanlardan temizlenmiş, böylece gerçek iktisadi değerine kavuşturulmuştur.

6 Joel Kovel (2005) doğanın, tarihin izini taşıdığını belirtmektedir. Buradan çıkaracağımız anlam ile Foster’ın çevresel tahribatın kökenlerine ilişkin söylemini birlikte düşünmek bu nedenle önemli olmaktadır.

7 Thomas Friedman (2009) ekolojik kriz açısından temelde üç şeyi önemli görmektedir. Sıcak, Düz ve Kalabalık isimli kitabının adı da buradan gelmektedir: Sıcak olarak tanımlamaya çalıştığı küresel ısınma; düz olarak tanımlamaya çalıştığı orta sınıftakilerin nüfusunun artması ve bugün daha fazla insanın yoksulluktan çıkarak orta sınıf mensubu

olmaya başlaması; kalabalık olarak tanımlamaya çalıştığı ise nüfus artışıdır. Friedman'a göre özellikle nüfus artışıyla birlikte görece yoksul ülkelerdeki nüfus artışı ile orta sınıfa mensup olanların sayılarının artması, teknolojiye ve görece lüks mallara olan talebi artırmakta, daha fazla tüketime neden olmaktadır. Sorunu kapitalist ülkelerin doğayı tahrip etmesinde görmemektedir.

8 Bkz. <http://www.ekoloji.biz/iklim-endeksinin-ilk-uc-sirasi-bos/>

9 Pek çok konuda olduğu gibi, yenilenebilir enerji kaynakları için de Amerika önemli bir ülkedir. 2020 yılı itibarıyla kullandığı enerjinin yüzde yirmisini yenilenebilir enerji kaynaklarından elde etmek hedefi koymuştur. Daha da önemlisi, ABD biyoyakıt kullanımı içindeki "biyo" içeriğinin biyolojik çeşitlilik içeren tropikal ormanlardan, sulak alanlardan, doğal koruma alanlarından, otlaklardan gelmemesi gerektiğini (Friedman, 2009) vurgulamıştır.

10 Türkiye'de 2013'te yapılacak olan güneş enerjisi lisans ihalesi kazanan şirketler için yürürlükte bulunan Yenilenebilir Enerji Kanunu'na göre devlet 10 yıl süreyle belirlediği fiyattan alım garantisi verecek.

Kaynakça

Arkan Y ve Gülçin Ö (2008). *A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi*, Bölgesel Çevre Merkezi – REC Türkiye.

Başkaya F (2004). *Çığırından Çıkılmış Bir Dünya – Sosyal Sefaletin, Ekolojik Felaketin, Etik Yozlaşmanın Kökeni*, Özgür Üniversite Kitaplığı.

Bonefeld W (2001). The Permanence of Primitive Accumulation: Commodity Fetishism and Social Constitution, *The Commoner*, September 2001.

Demirer G (1992). *Çevre Sorunları ve Kapitalizm*. Sorun Yayınları.

Engels F (1961). *Doğanın Diyalektiği*, Çev.: Arif Gelen, Ankara: Sol Yayınları.

Foster J B (2001). *Marx'ın Ekolojisi – Materyalizm ve Doğa*, Çev.: Ercüment Özkaya, Ankara: Epos Yayınları.

Foster J B (2002). *Savunmasız Gezegen – Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi*, Çev.:Hasan Ünder, Ankara: Epos Yayınları.

Foster J B (2008). Petrol Rezerv Tavanı ve Enerji Emperyalizmi, *Montly Review*, Ekim 2008, Kalkedon Yayınevi, Çev.: Barış Baysal, ss: 7-28.

Friedman T (2009). *Sıcak, Düz ve Kalabalık*, Çev.: Levent Çinemre, İstanbul: Boyner Yayınları

International Energy Agency (Tarihsiz). The Future of Energy Efficiency Finance – Workshop Background Document.

International Institute for Sustainable Development (IISD) (1994). *Making Budgets Green - Leading Practices in Taxation and Subsidy Reform*.

Keskin F ve Ertuğrul E (2009). *Enerji Sektörü*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Türkiye Kalkınma Bankası AŞ.

Klein N (2010). *Şok Doktrini: Felaket Kapitalizminin Yükselişi*, Çev.: Selim Özgül, Agora Kitaplığı.

Kışlalıoğlu M ve Fikret B (1993). *Çevre ve Ekoloji*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kirmanoğlu H Yılmaz B E Susam N (2006). Maliye Teorisinin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar (Kalkınma Yardımı İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı), *Maliye Dergisi* Sayı: 150, Ocak-Haziran 2006, ss: 25-52.

Kovel J (2005). *Doğanın Düşmanı – Kapitalizmin Sonu mu, Dünyanın Sonu mu?*, Çev.: Gürol Koca, İstanbul: Metis Yayınları.

Marx K (2011). *Kapital* Birinci Cilt, Çev.: Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Yayıncılık.

Klein N (2010). *Şok Doktrini: Felaket Kapitalizminin Yükselişi*, Çev.: Selim Özgül, Agora Kitaplığı.

Perelman M (2007). Primitive Accumulation from Feudalism to Neoliberalism, *Capitalism, Nature, Socialism*, 18 (2), 44-61.

Ponting C (2001). *Dünyanın Yeşil Tarihi*, Çev.: Ayşe Başcı Sander, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Roberts A (2008). Privatizing Social Reproduction: The Primitive Accumulation of Water in an Era of Neoliberalism, *Antipode*, 49:4.

Shiva V (2006). *Çalınmış Hasat – Küresel Gıda Soygunu*, Çev.: Ali K. Soysel, Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu İstanbul: (Bgst) Yayınları.

Stalin J (1979). *Tarihsel ve Diyalektik Materyalizm*, Çev.: Zeynep Seyhan, Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Tanuro, D (2011). *Yeşil Kapitalizm İmkansızdır*, Çev.: Volkan Yalçıntoklu, İstanbul: Habitus Yayıncılık.

Teber, S (1982). *Doğanın İnsanlaşması*, İstanbul: Öncü Yayınları.

Kılavuz H (2015). Çevre Krizinin Nedenleri ve Çözüm Arayışları. *Mülkiye Dergisi*, 39 (1), 277-296.

TMMOB (2012a). *Enerji Verimliliği Raporu*. EMO Yayınları, Ankara.

TMMOB (2012b). *Türkiye'nin Enerji Görünümü*, Oda Raporu, 2. Baskı, Nisan 2012, Yayın No: MMO/588.

Yorkan A (2009). Avrupa Birliđi'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri, *Bilge Strateji*, 1 (1).